

УДК 342.9

DOI <https://doi.org/10.24144/2788-6018.2025.04.2.35>

КОНФІСКАЦІЯ РОСІЙСЬКИХ АКТИВІВ ДЛЯ ВІДНОВЛЕННЯ УКРАЇНИ: ПРАВОВІ ПРОБЛЕМИ РЕАЛІЗАЦІЇ

Колеснікова М.В.,

*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри адміністративного, господарського права
та фінансово-економічної безпеки
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID: 0000-0003-3060-158X*

Гнідаш В.С.,

*студентка третього курсу
Навчально-наукового інституту права
Сумського державного університету
ORCID: 0009-0003-0549-1523*

Колеснікова М.В., Гнідаш В.С. Конфіскація російських активів для відновлення України: правові проблеми реалізації

Стаття присвячена аналізу правових аспектів можливостей виплати репарації, а також конфіскації російських активів як одного з джерел фінансування відновлення України після масштабних руйнувань, завданих збройною агресією Російської Федерації. Основна увага зосереджена на аналізі міжнародно-правових норм, які регулюють питання конфіскації майна іноземних держав та їх громадян, а також можливостям адаптації існуючої юридичної практики до викликів, з якими зіткнулася Україна. Також, розглядаються національні законодавства як України, так і країн Європейського Союзу та інших держав, які вже запровадили санкції проти Російської Федерації та досліджують можливість конфіскації заморожених активів з метою їх подальшого використання на користь України, для відшкодування збитків.

У роботі згадується історичний досвід виплати репарацій різними країнами як після Першої, так і Другої світової війни, а також інших воєнних конфліктів. Також розглядаються міжнародні правові норми, які регулюють питання санкцій та конфіскації майна, національного законодавства України та інших держав, а також дозволяють правові механізми реалізації цих заходів. Стаття містить комплексний огляд підходів, які розглядають Україну та її партнерів для формування правового інструментарію, який дозволить легітимно використовувати російські активи на відбудову зруйнованої інфраструктури та надання допомоги постраждалим громадянам. До того ж аналізуються пропозиції щодо створення певного механізму, що матиме юридичне право прийняти рішення про конфіскацію російських активів. Окрема увага приділяється правовим колізіям, викликам, пов'язаним із впровадженням таких рішень на міжнародній арені, та питанням захисту прав власності. У статті запропоновано декілька можливих правових шляхів, для отримання репарацій Україні, ще до завершення війни. Зазначені висновки статті акцентують увагу на необхідності узгодження правових механізмів з міжнародним правом та практичних потребах забезпечити доступ Україні до заморожених російських активів з ефективного відшкодування завданих повномасштабним вторгненням, тим самим забезпечити справедливість.

Ключові слова: конфіскація активів, російські активи, відновлення України, правові проблеми, міжнародне право, санкції, репараційні виплати, національні інтереси, конфіскація, активи.

Kolesnikova M.V., Hnidash V.S. Confiscation of russian assets for the restoration of Ukraine: legal problems of implementation.

The article analyzes the legal aspects of the possibilities of paying reparations and confiscation of Russian assets as one of the sources of financing Ukraine's recovery after the large-scale destruction caused by the armed aggression of the Russian Federation. The main focus is on the analysis of international legal norms governing the confiscation of property of foreign states and their citizens, as well as the possibilities of adapting existing legal practice to the challenges faced by Ukraine. The article also examines the national legislation of Ukraine, the European Union and other countries that have already imposed sanctions against the Russian Federation and are exploring the possibility of confiscating frozen assets for the purpose of using them in favor of Ukraine to compensate for losses.

The paper recalls the historical experience of paying reparations by various countries after both the First and Second World Wars, as well as other military conflicts. The article also examines international legal norms governing sanctions and confiscation of property, national legislation of Ukraine and other states, as well as legal mechanisms for the implementation of these measures. The article provides a comprehensive overview of the approaches that Ukraine and its partners are considering to develop legal instruments that will allow the legitimate use of Russian assets to rebuild the destroyed infrastructure and provide assistance to affected citizens. In addition, proposals are being analyzed to create a mechanism that will have the legal right to decide on the confiscation of Russian assets. Particular attention is paid to legal conflicts, challenges related to the implementation of such decisions in the international arena, and issues of property rights protection. The article proposes several possible legal ways to obtain reparations for Ukraine even before the end of the war. These conclusions of the article emphasize the need to harmonize legal mechanisms with international law and the practical need to ensure Ukraine's access to frozen Russian assets to effectively compensate for the damage caused by the full-scale invasion, thereby ensuring justice.

Key words: confiscation of assets, Russian assets, restoration of Ukraine, legal issues, international law, sanctions, reparations payments, national interests, confiscation, assets.

Постановка проблеми. Незліченні порушення міжнародного права прав людини та міжнародного гуманітарного права, такі як примусове переміщення, катування, сексуальне та гендерне насильство, до того ж, насильницькі зникнення та свавільні затримання, були зафіксовані під час окупації Криму Російською Федерацією у 2014 році, конфлікту на сході України з 2014 року та повномасштабного вторгнення Росії в Україну, яке розпочалося 24 лютого 2022 року. Повномасштабне вторгнення викликало безпрецедентну реакцію з боку органів державної влади України та міжнародної спільноти, спрямовану на забезпечення правосуддя для постраждалих. Окрім притягнення до відповідальності в рамках кримінального судочинства, необхідні репарації з метою відшкодування шкоди, завданої жертвам, а також відновлення їхньої гідності та відбудови їхнього життя.

Низка ініціатив щодо репарації, тобто відшкодування збитків, завданих внаслідок конфлікту в Україні, вже існують або перебувають на стадії реалізації як на державному, так і на міжнародному рівнях. Крім того, уряди різних країн світу, за підтримки уряду України, вивчають можливості залучення коштів для фінансування репарацій. Однак реалізація таких заходів досягається поруч із серйозними правовими перешкодами на міжнародному та національному рівнях. Це питання щодо численні правових колізій, пов'язаних із захистом суверенного імунітету держави, міжнародним законодавством щодо власності та санкцій, а також з практичною реалізацією таких конфіскацій у різних юрисдикціях. Важливою проблемою є пошук ефективних правових механізмів, які забезпечують справедливість та законність таких дій, зважаючи на міжнародні норми та права власників конфіскованих активів. Тому ця стаття спрямована на дослідження правових проблем, що виявляються в процесі конфіскації російських активів для відновлення України, та пошук можливих рішень для їх подолання.

Метою даного дослідження є аналіз правових аспектів і викликів, які пов'язані з конфіскацією російських активів на користь України, для відшкодування завданих збитків. Дослідження спрямовано на вивчення міжнародно-правових норм законодавства різних країн, а також на розробку певного механізму, який дозволить Україні та міжнародній спільноті ефективно забезпечити доступ до заморожених російських активів.

Стан опрацювання проблематики. Аналізом правових аспектів даної тематики займалися такі наукові діячі як Бараненко Д.В., Русін Р.М., Войціховський А.В., Кондратюк О.І., Ватамзюк-Зелінська У.З..

Виклад основного матеріалу. На превеликий жаль, Україна вкотре виборює своє право на незалежність, відбиваючи широкомасштабну агресію Росії. Країна зазнає велику кількість людських втрат, а також чимало матеріальних збитків. Людські життя неможливо повернути, але матеріальні втрати піддаються підрахункам.

Саме тому, ми маємо розглядати як питання про індивідуальну відповідальність російських військовослужбовців за вчинення ними воєнних злочинів, так і питання про матеріальну відповідальність Росії як держави-агресора. Тобто, має відбутися встановлення механізму компенсаційних грошових виплат, які необхідні для повоєнної відбудови України, а також компенсації українцям, які стали жертвами війни [1, с. 105-106]. До компенсаційних платежів відносять воєнні репарації. Репарації – це повне або часткове відшкодування матеріальних збитків, завданих війною, переважно у грошовій формі, за умовами мирного договору чи іншими міжнародно-правовими актами [2, с. 15].

Розглянемо історичний досвід стягнення репарацій. Найбільш відомий випадок репарацій стали виплати країнам Антанти з боку Німеччини після поразки в Першій світовій війні. Німеччина визнала свою поразку та підписала Версальську мирну угоду, після чого, за підрахунками, сума репарацій становила 269 млрд. золотих марок. У зв'язку з катастрофічним станом економіки країни репараційна комісія союзних держав скоротила цю суму до 132 млрд. золотих марок. Для того, аби Німеччина повністю виплатила знадобилося близько 90 років – останній платіж було зроблено у 2010 році [3]. По завершенню Другої світової війни жертви агресії висунули до Німеччини репараційні вимоги на загальну суму 320 млрд. дол, що становило в 10 разів більше, ніж річний національний дохід країни до війни [4]. Варто зазначити, що репарації не завжди виплачують готівкою, наприклад, виплати можуть бути у вигляді активів або технологій [5]. Тому, головною відмінністю серед виплат репарацій Німеччиною між Першою та Другою світовою полягає в тому, що після Першої світової війни було узгоджено суму виплат (конкретне число), а після Другої світової – країни переможниці розділили сектори, звідки безперешкодно могли вивозити активи. Таким чином, відповідно до Потсдамської конференції 1945 року було прийнято рішення: претензії СРСР будуть задоволені шляхом вилучення зі східної зони Німеччини та за рахунок німецьких активів, що перебувають у Болгарії, Фінляндії, Угорщині, Румунії та Східній Австрії. У свою чергу претензії США, Великобританії та інших країн, які мають право на репарації, задовольнялися із західних зон окупації [6]. Ірак також сплачував репарації за окупацію Кувейту, підставою для виплат стали резолюції Ради Безпеки ООН [3]. Можемо підсумувати та зробити висновок, що приклади успішної та повної виплати репарацій існують.

Цікавим питанням є те, чи зможе Україна отримати репарації до завершення війни? Для початку, згадаємо прецедент Іраку і Кувейту, де підставою для виплат стали резолюції Ради Безпеки ООН. Але, необхідно зазначити те, що резолюції Генасамблеї ООН мають рекомендаційний характер, а отже, вони не є обов'язковими до виконання. До того ж, станом на квітень 2022 року членство Росії в Раді ООН з прав людини призупинено, тому даний варіант нам не підходить [7].

Тим не менш, знову постає питання про те, чи існують інші способи зобов'язати Росію платити? Змусити виплатити репарації за допомогою наявних міжнародних механізмів досить складно. У Міжнародному суді ООН існує певна проблема юрисдикції. Суд має право розглядати справи лише в тому разі, якщо обидві держави погодилися стати сторонами судового розгляду. На даний момент, в суді перебуває позов України проти Росії за звинуваченням у порушенні Конвенції про запобігання геноциду [8]. Юридично зобов'язувальне рішення про виплату репарацій міг би ухвалити Міжнародний кримінальний суд у Гаазі. Предметна юрисдикція обмежена переслідуваннями осіб, які звинувачені в геноциді, а також злочинами проти людяності, воєнними злочинами і злочинами агресії. Однак для того, щоб суд міг порушити справу за обвинуваченням у злочинах агресії, необхідна резолюція Ради Безпеки ООН, а РФ, як постійний член Радбезу ООН, очікувано накладе вето на це рішення. Тому наразі обговорюється створення спеціального трибуналу [7].

На сьогодні ведеться активна дискусія стосовно того, чи є можливість конфіскації заморожених російських активів для виплати репарацій. Мова йде, перш за все, про зарубіжні активи російських підприємств, що потрапили під санкції, власність приватних осіб і золотовалютні резерви російського Центробанку. Під час Ради асоціації Україна-Євросоюз представник ЄС Жозеп Боррель запропонував використовувати в інтересах України відсоткові нарахування на заморожені російські активи. Якщо цю пропозицію підтримають країни ЄС, вся сума таких нарахувань буде спрямовуватися до бюджету ЄС та передаватися Україні: 90 відсотків на військові потреби, ще 10 відсотків – на програми відновлення країни та на розвиток української оборонної промисловості [9]. Для реалізації цього необхідно створити спеціальну комісію, а також Фонд із залученням міжнародних учасників та спостерігачів, тим самим гроші розподіляються та направляються у Фонд. Але для конфіскації російських активів і переказу грошей в Україну необхідна юридична підстава. Наприклад, судове або арбітражне рішення [10]. Поки міжнародної арбітражної комісії досі не існує, а рішення національних судів про вилучення пов'язані з правовими складнощами. У міжнародному праві визначено, що державні активи, які використовуються в суверенних цілях, володіють імунітетом, що захищає їх від конфіскації. Однак, резолюція Генеральної Асамблеї, певним чином допускає внесення в договір між Україною і третіми країнами пункту, що позбавить Росію цього імунітету [11, с. 23].

Але, нарешті, у цьому питанні є позитивний рух, бо Україна може створити історичний прецедент та отримати репарації на відновлення від РФ ще до поразки країни-агресорки. У березні 2024 року стало відомо, що лідери Євросоюзу ухвалили «політичне» рішення щодо використання доходів із заморожених російських активів для України, проте без плану дій. Водночас, як йдеться у спільній заяві за підсумками першого дня саміту ЄС, домовились «продовжити роботу» над планом

їхнього використання. Проте варто зазначити, що Угорщина блокує конфіскацію заморожених активів Росії на користь України. У ЄС пропонують використовувати доходи від цих активів на купівлю зброї для України, аби протистояти російській агресії. Нині лідери ЄС працюють над планом, як ці прибутки з активів РФ виділяти Україні. Якщо план буде дієвим, то Україна зможе отримати близько трьох мільярдів євро на рік. Гроші скерують на підтримку відновлення та військової оборони України в умовах російської агресії [12].

Фінальне рішення щодо надання Україні коштів, які будуть забезпечені прибутками від заморожених російських активів, може бути ухвалене до кінця поточного року, а перші транші – надійти на початку 2025-го, вважає голова аналітичного центру «Інститут законодавчих ідей» Тетяна Хутор [13]. Тому, мета України — отримати всі 300 мільярдів доларів заморожених російських активів, про що наголосив Прем'єр-міністр України Денис Шмигаль під час форуму «Україна 2024. Незалежність». Він підкреслив, що насамперед зазначені кошти направлятимуться для відшкодування втрат людей. До того ж, Денис Шмигаль переконаний, що Україна повинна мати можливість, у разі необхідності, скористатися цими коштами для фінансування бюджету та для потреб Сил безпеки й оборони [14].

Висновок. Підсумовуючи усе вище зазначене, необхідно зробити наступні висновки. На сьогодні тема репараційних виплат для України, зокрема конфіскації російських активів набула значної актуальності у світовій війні, що триває з 2022 року, та нанесених збитків, які вимагають значних фінансових ресурсів для відбудови країни. Ми розглянули декілька шляхів, які могли б бути дієвими, зокрема визначили, що одним із деяких джерел фінансування такого відновлення необхідно розглядати конфіскацію активів Росії та російських олігархів.

Однією з ключових правових перепон на шляху до конфіскації російських активів є норми міжнародного права, особливо ті, що стосуються суверенітету держави. Ми встановили, що відповідно до принципу суверенної недоторканності, майно, що належить державам, захищено від конфіскації чи націоналізації іноземними юрисдикціями. Це означає, що активи, належні Російській Федерації, захищені від примусового вилучення без відповідного рішення міжнародних судових інстанцій або спеціальних механізмів, які повинні бути створені за домовленістю між державами. Конфіскація активів на національному рівні також стикається з численними перешкодами. Більшість країн Заходу мають законодавчі норми, які захищають право власності. Примусова конфіскація приватних активів (зокрема, активів російських олігархів) може порушити принцип права верховенства та права на захист приватної власності, що закріплені в міжнародних конвенціях, таких як Європейська конвенція з прав людини.

Важливим є те, що ті санкційні механізми, які впроваджені проти Росії з боку Європейського Союзу, США та інших країн, передбачають замороження активів, а не їхню конфіскацію. Замороження означає тимчасове припинення права користуватися чи розпоряджатися активами, але не надає правового механізму для передачі їх на використання іншої сторони. Щоб здійснити перехід від замороження до конфіскації, необхідно розробити нові правові рамки, які дозволять державам законно передавати заморожені активи на користь України або спеціальні фонди для її відновлення. Та все ж таки, наразі розробляється певний план та механізм для конфіскації активів Росії на користь України. Конфіскація російських активів для відновлення України – це складний і багатогранний процес, що вимагає всебічного врахування як правових, так і політичних аспектів. Попри величезні результативні вигоди для України, реалізація цієї ініціативи стикається з серйозними правовими проблемами на міжнародному та національному рівнях. Тільки через законні та прозорі процедури можна досягти справедливого вирішення питання про використання активів агресора для відбудови постраждалої держави.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Надання репарацій для України. Брифінговий документ. *Home – Global Survivors Fund*. URL: https://www.globalsurvivorsfund.org/fileadmin/uploads/gsf/Documents/Resources/Reports/Reparations_Briefing_UA.pdf.
2. Максим Куждін. Питання на 300 мільярдів: як Україні отримати репарації?. *Економічна правда*. URL: <https://www.epravda.com.ua/columns/2024/02/29/710592/>.
3. Барановська М. Чи можна змусити Росію сплачувати репарації Україні? – DW – 18.11.2022. *dw.com*. URL: <https://amp.dw.com/uk/ci-mozna-zmusiti-rosiu-splacuvati-reparacii-ukraini/a-63812037>.
4. Лисенко О. Неминуча війна, Маєвський О. (2022). *Електронна бібліотека | Інститут історії України*. URL: http://resource.history.org.ua/publ/UII_2022_4_5.
5. Що таке репарації та які країни їх виплачували? *Фільтр. Національний проєкт з медіаграмотності*. URL: <https://filter.mkp.gov.ua/shho-take-reparacziyi-ta-yaki-krayiny-yih-vyplachuvaly/>.

6. Українська правда. Український механізм репарацій: чому “німецька” формула неактуальна. *Українська правда*. URL: <https://www.pravda.com.ua/columns/2023/06/21/7407797/#:~:text=За%20підсумками%20Першої%20світової%20війни,майже%2090%20років%20на%20виплати.>
7. Притягнення Росії до відповідальності за злочини проти України: можливі варіанти. *PRAVO.UA*. URL: <https://pravo.ua/pryiahnennia-rosii-do-vidpovidalnosti-za-zlochyny-proty-ukrainy-mozhlyvi-varianty/>.
8. Барановська М. Чи можна змусити Росію сплачувати репарації Україні?. *ГЛАВКОМ*. URL: https://glavcom.ua/digest/chi-mozhna-zmusiti-rosiju-splachuvati-reparatsiji-ukrajini-890346.html#google_vignette.
9. Ukrinform. Україна може отримати репарації ще до військової поразки Росії - Малуська. *Укрінформ - актуальні новини України та світу*. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-politics/3842986-ukraina-moze-otrimati-reparatsii-se-do-vijskovo-porazki-rosii-maluska.html>.
10. Конфіскація російських активів: досвід України та союзників (січень - вересень 2023 року): аналітична доповідь. / Львів: Центр Дністрянського, 2023. 31 с.
11. Slovo i Dilo. Конфіскація російських активів в Україні та світі: як просувається вилучення майна агресора. *Слово і Діло*. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2023/03/08/stattja/ekonomika/konfiskacziya-rosijskix-aktyviv-ukrayini-ta-sviti-yak-jdut-spravvy-vyluchennyam-majna-ahresora>.
12. Дмитро Михайлов. Рішення про конфіскацію доходів від заморожених активів РФ ухвалить найближчими тижнями – Euroclear. *Суспільне Новини*. URL: <https://suspilne.media/741215-risenna-pro-konfiskaciju-dohodiv-vid-zamorozenih-aktiviv-rf-uhvalat-najblizcimi-tiznami-euroclear/>.
13. Інтерес України у тому, щоб це був грант – Хутор про \$50 млрд заморожених російських активів. *Головна | Українське радіо*. URL: <http://www.nrcu.gov.ua/news.html?newsID=105384>.
14. Наше завдання: отримати 50 млрд доларів від заморожених активів РФ до кінця року. *Урядовий портал*. URL: <https://www.kmu.gov.ua/news/nashe-zavdannia-otrymaty-50-mlrd-dolariv-vid-zamorozhenykh-aktyviv-rf-do-kintsia-roku-denys-shmyhal>.